

To Cite This Article: Ersoy, F., & Ayaydın, Y. (2023). Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki coğrafi öğelerin yerel ve küresel bağlamda incelenmesi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 49, 115-132. <http://dx.doi.org/10.32003/igge.1271388>

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDAKİ COĞRAFİ ÖĞELERİN YEREL VE KÜRESEL BAĞLAMDA İNCELENMESİ*

Examination of Geographical Elements in Social Studies Textbooks in Local and Global Context

Feride ERSOY^{***} , Yakup AYAYDIN^{***}

Öz

Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafi öğelerin yerel ve küresel bağlamda incelenmesidir. Çalışma nitel araştırma kapsamında doküman analizine uygun tasarlanmıştır. Çalışmada 5., 6., 7., sınıf sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Verilerin analizinde doküman analizine uygun süreçler ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Verilerin frekans ve yüzdeleri alınarak betimsel istatistikler ve doğrudan alıntılar sunulmuştur. Çalışma sonucunda sosyal bilgiler ders kitaplarında yerel ve küresel bağlamı içinde yer alan doğal coğrafi öğeler arasında yer hareketleri, yüzey şekilleri, iklim, bitki, toprak, su, doğal afetler, doğal miraslar, harita temalarına ulaşılmıştır. Ders kitaplarının içeriğinde yerel ve küresel bağlamda yer alan beşeri coğrafi öğeler arasında; nüfus, yerleşme, göç, tarım, hayvancılık, sanayi, ticaret, ulaşım, enerji, kültür, turizm, meslek, diğer ekonomik faaliyetler, çevre sorunları, devlet, mücadele, hak, sorumluluk ve özgürlükler, kurumlar ve kuruluşlar gibi öğeler tespit edilmiştir. Ders kitaplarında doğal kaynakların bilinçli kullanımına ve çevre sorunlarının ulusal ve uluslararası etkilerine yönelik içeriğin zenginleştirilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ders Kitabı, Sosyal Bilgiler, Coğrafi Öğeler, Yerel

Abstract

The aim of this study is to examine the geographical elements in social studies textbooks in a local and global context. The study was designed in accordance with the document analysis pattern of the qualitative research approach. In the study, 5th, 6th, and 7th grade social studies textbooks were examined. Document analysis and descriptive analysis techniques were used in data analysis. Descriptive statistics and direct quotations are presented by taking the frequencies and percentages of the findings. As a result of the study, ground movements, landforms, climate, vegetation, soil, water, natural disasters, natural heritages, and map themes were identified among the natural geographical elements in the local and global context in social studies textbooks. Among the human geographical elements in the local and global context of the textbooks; human geographical elements such as population, settlement, migration, agriculture, livestock, industry, trade, transportation, energy, culture, tourism, profession, other economic activities, environmental problems, state, struggle, rights, responsibilities, and freedoms, institutions, and organizations have been determined. It is suggested to enrich the content of the textbooks with information on the conscious use of natural resources and the national and international effects of environmental problems.

Keywords: Textbook, Social Studies, Geographical Elements, Local

* Bu araştırma 7-9 Ekim 2022 tarihlerinde Karabük'te düzenlenen IV. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi (UCEK-2022)'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur

** **Corresponding Author:** Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi., fersoy@mehmetakif.edu.tr

GİRİŞ

Ders kitapları eğitim ve öğretim sürecinde öğretmenlere ve öğrencilere birçok katkı sunmaktadır. Öğretmenler, eğitim-öğretim faaliyetlerini daha etkili bir şekilde gerçekleştirmek için çeşitli öğretim materyallerine ihtiyaç duymaktadır (Nalçacı, 2011). Bu öğretim materyalleri içerisinde ders kitapları eğitim öğretim açısından önemli bir yer teşkil eden ve en yaygın kullanılan materyallerdendir (Çelen vd., 2019; Güzel & Şimşek, 2012; Nalçacı, 2011). Ders kitapları, öğretmenlere hangi konuları öğretecekleri ve öğretme-öğrenme sürecinde nasıl bir yol izleyecekleri gibi konularda önemli katkılar sunarken aynı zamanda öğrencilerin hangi bilgileri öğreneceği konusunu yansıtan bir kaynaktır (Atmaca Ertok, 2006). Dolayısıyla ders kitapları sadece öğretmene değil öğrenciye de katkı sağlamaktadır. Ders kitapları, öğrencilerin öğrenmelerinde önemli bir rol oynamaktadır (Gordy & Pritchard, 1995). Bireysel öğrenmelerine olanak sağlayarak öğrencilerin derse hazırlık aşamasında ön hazırlık yapmalarına, dersten sonra ise öğrenilenleri pekiştirilmelerine ve anlaşılmayan yerleri öğrenmelerine katkı sağlamaktadır (Güzel & Şimşek, 2012). Tüm bu yönleriyle ders kitaplarının öğretmenlerin ve öğrencilerin eğitim-öğretim faaliyetlerinde önemli bir yer edindiği söylenebilir (Wade, 1993).

Ders kitapları, eğitim ve öğretim sürecinde üstlendiği rol ile eğitim ve öğretimin niteliği açısından dikkatleri üzerine çekmektedir. Müfredat hedeflerini etkili bir şekilde yansıtması, öğretmen ve öğrenci açısından etkili ve kolay kullanılabilir bir ders aracı olması ders kitaplarının eğitim ve öğretime katkı sağlamasında son derece önem arz etmektedir. Ders kitaplarının nitelikli olması eğitim ve öğretim sürecini olumlu yönde etkileyecektir (Ertürk & Güler, 2017; Oates, 2014). Eğitim ve öğretim sürecindeki işlevlerini etkili bir şekilde gerçekleştirebilmesi için ders kitaplarının içerik, teknik ve fiziki özellikler bakımından nitelikli (Atmaca Ertok, 2006; Şanlı, 2020) ve güncel olması gerekmektedir (Özkan, 2010). Ders kitapları öğretim programlarında meydana gelen değişiklikler de dikkate alınarak güncellenmekte ve yenilenmektedir (Güzel & Şimşek, 2012). Ders kitapları arasında bireyin eğitiminde oldukça önemli bir yeri olan sosyal bilgiler ders kitapları da değişen öğretim programıyla birlikte güncellenmiştir. Güncellenen ders kitaplarının içeriği zenginleşmiştir (Pamuk, 2022). Ders kitaplarının içeriğinde sosyal bilgilerin disiplinler arası yapısına uygun olarak birçok farklı disiplinden konu yer almaktadır. Bu disiplinlerden biri coğrafyadır.

Coğrafya konularının temel eğitim düzeyinden itibaren coğrafi düşüncenin yapısına uygun bir şekilde öğretim programlarında yer alması önem arz etmektedir (Meydan, 2018). Sosyal bilgiler dersinde coğrafi konu ve kavramların coğrafi düşünce yapısına uygun olarak verilmesinde sosyal bilgiler ders kitapları önemli bir görev üstlenmektedir. Sever & Koçoğlu'nun (2013) araştırmasında sosyal bilgiler öğretmenleri sosyal bilgiler ders kitaplarında coğrafya konularının gerekliliğine dikkat çekmektedir. Coğrafya, sosyal bilgiler dersi müfredat yapısında ve ders kitaplarında önemli bir yere sahiptir. Doğal ve beşeri süreçleri içermesi bakımından fen ve sosyal bilimlerle ilişkilendirilen coğrafya disiplinine ilişkin birçok bilgi, beceri ve değer sosyal bilgiler dersinin içeriğinde yer almaktadır. Coğrafyanın sosyal bilgiler dersiyle bağlantısı temel eğitim düzeyinde hayat bilgisi ve sosyal bilgiler dersleri kapsamında (Kızılçaoğlu, 2006). Özellikle 5., 6. ve 7. sınıf düzeylerinde İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarında coğrafya bağlantılı konular önemli bir yer teşkil etmektedir (İbret & Yılmaz, 2022; MEB, 2018).

Coğrafya bağlantılı konular oldukça geniş kapsamlıdır. Bunun temel sebebi Coğrafyanın, yeryüzündeki canlı ve cansız tüm unsurlarla ilgilenmesidir. Doğal ortamın cansız öğelerini oluşturan yeryüzü şekilleri, iklim, vs. gibi konular ile canlı öğelerini oluşturan bitki, hayvan, toprak, vs. gibi konular coğrafyanın inceleme alanı kapsamındadır. Bununla birlikte yerleşme, tarım, hayvancılık, sanayi, ticaret, göç, nüfus, siyasi politikalar, ulaşım, turizm, vs. gibi insana dair çeşitli faaliyetler yine coğrafya bağlantılı konular arasındadır. Doğada insan etkisi olmaksızın varlığını devam ettiren doğal unsurlar önemli ölçüde fiziki coğrafyanın kavramlarıyla ifade edilmektedir (Atalay, 2001a). Özey'in (2006) çalışmasında doğal coğrafya kavramları arasında; yeryüzü şekilleri, iklim özellikleri, bitki örtüsü, yeraltı ve yerüstü suları gibi birçok kavramın yer aldığı görülmüştür. Ayrıca, insan kaynaklı etkilerin ve etkileşimlerin söz konusu olduğu unsurlar beşeri, ekonomik (Atalay, 2001b) ve siyasi coğrafyanın kapsamına girmektedir (Akengin, 2010). Bazı durumlarda ise insan faktörü ile bir doğa olayı arasındaki etkileşimin ayırt edilmesi gerekmektedir. Örneğin, deprem, taşkın, ova, su, vs. gibi birçok kavram doğal coğrafi bir unsur iken depremin ve taşkının zararları, ovanın ve akarsuyun kullanımı insanın bilinçli eylemleriyle bağlantılı olması nedeniyle beşeridir. Değirmenci

& İltter (2013) doğal bir olay olarak depremin insan eliyle nasıl bir afete dönüştüğünü örneklendirmektedir. Dolayısıyla konuların ve kavramların sınıflandırılmasında doğal ve beşeri boyutlar içeriğin amaca uygun sınırlarla düzenlenmesine katkı sağlamaktadır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriği önemli ölçüde öğrenci merkezli yaklaşımlara ve öğrenci seviyesine uygun bir şekilde hazırlanmaktadır (Çelen vd., 2019; Sever & Koçoğlu, 2013). Demirkaya & Karacan (2019) ise sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinde 58 görsel ile 5. sınıf 'ürettiklerimiz', 27 görsel ile 6. sınıf 'ülkemin kaynakları' ve 37 görsel ile 7. sınıf 'ülkemizde nüfus' ünitelerinde zengin coğrafya görsellerinin yer aldığını tespit etmiştir. Ders kitaplarının içeriğinin görseller ve grafikler açısından zengin olması öğrencilerin öğrenmelerini, olumlu coğrafya algısı oluşturmasını olumlu yönde etkilemektedir (Bebe & Ünlü, 2012; Karacan, 2017). Coğrafya eğitimiyle öğrenciler yakın çevreleriyle ilgili bilgiler edinmekte, çevrenin önemini kavramakta ve çevre duyarlılığı kazanmaktadır (Sezer vd., 2021). Sosyal bilgiler dersinde bireyin içine doğduğu dünyayı doğal ve beşeri unsurlarıyla birlikte tanıması, çevreye uyum sağlaması, çevreye karşı duyarlılık ve sorumluluk geliştirmesi coğrafya bağlantılı konuların eğitimiyle gerçekleşmektedir. Ders kitapları bu eğitimin yaygın ve önemli bir kaynağı olması bakımından doğal ve beşeri coğrafi öğelerin yerel ve küresel bağlamda kullanım oranının tespiti önem arz etmektedir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan konu ve kavramlara yönelik birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalardan farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bu bağlamda yapılan bir araştırmada Gezer (2022) ilkököl hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarında coğrafi kavramlara sıklıkla yer verildiğini, kavramların fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya başlıklarında toplandığını ve fiziki coğrafya kavramlarının beşeri ve ekonomik coğrafya kavramlarından daha fazla yer aldığını tespit etmiştir. Alkış (2005) ise sosyal bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitaplarında coğrafya konularıyla ilgili 190 kavram olduğunu, fiziki coğrafya konularıyla ilgili kavramların beşeri ve ekonomik coğrafya konularıyla ilgili kavramlardan fazla olduğunu, özellikle iklim ve yer şekilleri kavramlarının diğer kavramlara oranla daha fazla yer aldığını tespit etmiştir. Arslan (2014) çalışmasında sosyal bilgiler ders kitaplarında tarihi coğrafyaya; Dinsever (2021) uzak coğrafyalara ve bu coğrafyalardaki insanların kültürlerine ve ekonomilerine; Doğutaş (2019) daha fazla kültürel öğeye; Pamuk (2022) farklı kültürlerle yer verilmesine duyulan ihtiyacı ortaya koymuştur. Görüldüğü gibi alanyazında sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilen doğal ve beşeri coğrafi öğelerin yerel ve küresel bağlamda tespit edilmesine yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Coğrafya bağlantılı konular bireyin içine doğduğu dünyaya, doğal ve beşeri çevreye uyumu, farkındalık, duyarlılık ve sorumluluk geliştirmesi ve ayrıca toplumun sürekliliği açısından son derece önemlidir. Disiplinler arası yapısı nedeniyle coğrafya disipliniyle bağlantılı konular sosyal bilgiler müfredatında yer almaktadır. Müfredat programları önemli ölçüde ders kitaplarında hayat bulmaktadır. Ders kitapları günümüzde eğitim ve öğretim materyali olarak yaygın kullanılmaktadır. Sosyal bilgiler ders kitapları hakkında alanyazında, bu çalışmanın konusuyla benzer bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Tüm bu gerekçelerle ortaya çıkmış olan bu araştırmanın amacı sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafi öğelerin yerel ve küresel bağlamda incelenmesidir. Araştırmada doküman analizi yöntem olarak tercih edilmiştir. Araştırmada incelenen dokümanlar Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okulların 5., 6., 7., sınıf düzeylerinde okutulmak üzere hazırlanan sosyal bilgiler ders kitaplarıdır. Ders kitaplarının her biri araştırmaya konu edilecek birer doküman olarak kabul edilmiştir. Dokümanların içeriğinde yer alan coğrafi öğeler öncelikle doğal ve beşeri olarak ikiye ayrılmıştır. Oluşan alt başlıklar yerel ve küresel bağlamda sınıflandırılmıştır. Bulgular kitap içeriğindeki ifadelerden ve görsellerden yapılan alıntılarla zenginleştirilmiştir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırma nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmalarda araştırma amacına ve veri kaynaklarına bağlı olarak tek başına yöntem olarak kullanılabilen "doküman analizi" bu çalışmanın temel yöntemini oluşturmuştur. Doküman analizi yöntemi araştırmada araştırılacak konuyla ilgili bilgi içeren yazılı metinlerin analizini kapsamaktadır. Doğrudan gözlemin ve görüşmenin mümkün olmadığı, çalışılan araştırma problemiyle ilgili yazılı materyallerin işe katıldığı

çalışmalarda doküman analizi bir yöntem olarak tercih edilebilmektedir. Doküman analizi şu aşamalardan oluşmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011): “(1) Dokümanlara ulaşma, (2) Özgünlüğü (orijinalliği) kontrol etme, (3) Dokümanları anlama, (4) Veriyi analiz etme, (5) Veriyi kullanma” (s.187-201). Bu araştırmada ders kitapları incelendiğinden doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Nitel araştırmalarda bir evrene genelleme amacı güdülmektedir. Bu araştırmada Millî Eğitim Bakanlığında okutulan tüm sosyal bilgiler ders kitapları arasından her sınıf düzeyinden bir adet olmak üzere toplamda 3 ders kitabı seçkisiz örnekleme metodu ile seçilmiştir. Ayrıca kitapların incelenmesinde konuların ve ünitelerin arasında herhangi bir örnekleme gidilmemiştir. Örnekleme yer alan kitaplardaki içeriğin tamamı incelenmiştir.

Araştırmada yer alan ders kitaplarının künyeleri Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1: Araştırmada Yer Alan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları

Ders Kitabı	Yazar	Yayın Kabul Yılı	Yayınevi
Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı	Salim Açıkgöz	2018	E Kare Yayınları
Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı	Erhan Şahin	2019	Anadol Yayıncılık
Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı	Hikmet Azer	2019	EKOYAY

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmanın veri kaynağı örnekleme yer alan sosyal bilgiler ders kitaplarıdır. Bu nedenle yazılı materyallerin incelenmesinde betimsel analiz ve veri analiz yöntemi olarak kullanılabilen doküman analizi aşamalarına uygun bir analiz süreci izlenmiştir. Yıldırım & Şimşek (2011) tarafından aktarılan bu analiz adımları şöyledir: “(1) Analize konu olan veriden örneklem seçme, (2) Kategoriler geliştirme, (3) Analiz birimini saptama, (4) Sayısallaştırma” (s.197).

- 1. Analize konu olan veriden örneklem seçme:** Araştırmada analize konu olan verinin (örneklemin) tamamı analize katılmıştır.
- 2. Kategoriler geliştirme:** Veri analizinin ikinci aşamasında, coğrafya disiplininin doğal ve beşeri coğrafya alanları kapsamında kullanılan kavramları yerel ve küresel bağlamı içinde kodlama ve kategorileştirme çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında şu aşamalar izlenmiştir. İncelenen kitapların tamamı öncelikle kelime kelime okunmuştur. Bu okumada coğrafya ile bağlantılı tüm kelimeler işaretlenmiştir. İkinci olarak, bu kelimelerin yer aldığı cümleler, paragraflar ve görseller anlam bakımından incelenmiştir. Coğrafi öğelerin eğitimiyle ilgili kelimeler araştırmada bırakılmış, ilgisiz kelimeler araştırmadan çıkarılmıştır. Aynı cümlede yer alan aynı kelimeler 1 kez sayılmıştır. Bu aşamada aynı zamanda kelimelerin yerellik ve küresellik bağlamı incelenmiştir. Yerel bağlamdaki kelimeler sarı, küresel bağlamdaki kelimeler mor renk vurgusuyla işaretlenmiştir. Üçüncü aşamada kelimeler, bilgisayar ortamında hazırlanmış tablolara aktarılmıştır. Bu tablolar, farklı sınıf düzeyindeki kitaplardan veri aktarımına ve kod, kategori, tema çalışmalarına uygun hazırlanmıştır. Doğal ve beşeri coğrafya konuları ayrı tablolarda çalışılmıştır. Sarı vurgulu kelimeler (yerel) çarpı (*), mor vurgulu kelimeler (küresel) eksi (-) işaretiyle aktarılmıştır. Bu işaretler, analizde sayısallaştırmaya katkı sağlamıştır. Dördüncü aşamada benzer kavramı açıklayan kelimeler bir araya getirilerek kodlamalar yapılmıştır. Beşinci aşamada, benzer konuyu açıklayan kodların bir araya getirilmesiyle kategoriler, kategorilerin çalışılmasıyla temalar ortaya çıkmıştır. Son olarak, doğal ve beşeri coğrafya alanlarındaki temaların yerellik ve küresellik durumunu gösterir verilerin frekans ve yüzdeleri alınmıştır. Doğrudan alıntılar parantez içinde kitap ve sayfa no ile aktarılmıştır. Örnek: (7/s.180)= 7. sınıf ders kitabının 180. sayfası.

3. **Analiz birimini saptama:** Araştırmada kelime, cümle, paragraf ve görseller analiz birimi olarak belirlenmiştir. İlk aşamada sadece kelime, sonraki aşamalarda kelime, cümle, paragraf ve görsel analiz birimini oluşturmuştur.
4. **Sayıllaştırma:** Analiz sonuçları, frekans ve yüzde değerleri üzerinden sayıllaştırılmıştır. Öncelikle tabloda kelimelerin yanına eklenen * ve – işaretleri sayılmıştır. Aynı tema altındaki işaretler o temadaki yerel (*) ve küresel (-) bağlamdaki toplamı vermiştir. Ardından genel toplam alınmış ve bu toplam içinde temaların kapladığı alanın frekans ve yüzde dağılımı hesaplanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik önlemleri nitel paradigmaya özgü bir içeriğe sahiptir. Bu araştırmada araştırmacılar ilgili literatürü (Creswell, 2013; Yıldırım & Şimşek, 2011) dikkate alarak geçerlik ve güvenirlik konusunda birtakım önlemler almıştır. Araştırmada iç geçerlik (inandırıcılık) sağlamak amacıyla kodları, kategorileri ve temaları oluşturan kavramlar doğal ve beşeri coğrafya alanlarındaki yazılı literatürle teyit edilmiştir. Dış geçerlik (aktarılabirlik) sağlamak amacıyla sonuçların aktarılabileceği tüm bilgiler, araştırma süreçleri açıkça sunulmuştur. Kitapların tüm içeriği incelenmiştir. Araştırmada iç güvenirlik (tutarlık) sağlamak amacıyla doğrudan alıntılarla içerik detaylandırılmıştır. Birden fazla araştırmacının analiz sürecine katılması ve sonuçların karşılaştırması yapılmıştır. Kavramların alandaki bilimsel terimlerle tutarlık doğrulaması yapılmıştır. Dış güvenirlik (teyit edilebilirlik) sağlamak amacıyla farklı araştırmacılar aynı analizleri gerçekleştirmiş ve sonuçlarını çevrim içi ortamda tartışarak karşılaştırmıştır. Örnekleme alınan kitapların künyesi, kavramlar, veri toplama ve analiz yöntemleri ve aşamaları açıkça belirtilmiştir. Araştırmanın geçerlik ve güvenirlik önlemleri kapsamında bu araştırmada her iki yazar da analiz sürecine aktif katılmıştır. Örnekleme katılan ders kitaplarını her iki yazar da bağımsız bir şekilde okumuştur. Bu okuma sırasında yazarlar coğrafyaya dair kelimeleri işaretlemiştir ve sonra bu işaretlemeleri çevrim içi ortamda karşılaştırmıştır. İkinci aşamada yazarlar kelimelerin anlamsal bütünlüğünü bağımsız incelemiştir. Bu inceleme sonuçlarını da çevrim içi ortamda karşılaştırmışlardır. Uzlaşılan veriler üzerinden kodlamaları gerçekleştiren araştırmacılar, tüm analiz sürecinde çevrim içi ortamda istişare ederek çalışmıştır.

BULGULAR

Araştırmada yer alan ders kitapları incelenirken öncelikle coğrafi öğeler yapısal bağlamda doğal ve beşeri öğeler olarak ikiye ayrılmıştır. Bu öğelerden 5., 6. ve 7. sınıf düzeylerine ilişkin sosyal bilgiler ders kitaplarında yerel ve küresel bağlamda yer aldığı tespit edilen doğal ve beşeri coğrafi öğelere tablolarda yer verilmiştir. Doğal coğrafi öğeler fiziki coğrafyanın kavramlarını; beşeri coğrafi öğeler beşeri, ekonomik ve siyasi coğrafyanın kavramlarını kapsamaktadır.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Doğal Coğrafi Öğeler

Sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal coğrafi öğelere ilişkin yapılan analizler sonucunda; orojenik ve epirojenik hareketleri ifade eden “yer hareketleri”; dağ, ova, kıyı, vs. gibi oluşumları ifade eden “yeryüzü şekilleri”; iklim, iklim türleri, iklim elemanları, vs. gibi kategorileri içeren “iklim”; bitki örtüsü ve sınıflandırmalarını kapsayan “bitki”; toprak türlerini ve oluşumlarını ifade eden “toprak”; akarsu, göl, deniz, vs. gibi akarsuları ve gölleri ifade eden “su”; deprem, çığ, heyelan, sel, yangın, vs. gibi afetleri kapsayan “doğal afetler”; milli parklar, doğal miras, doğal zenginlikler gibi kategorileri kapsayan “doğal miraslar” ve fiziki harita, lejant, renklendirme, nüfus yoğunluğu, deprem bölgeleri, turizm, tarım ve hayvancılık, vs. gibi harita gösterimlerinden oluşan “haritalar” başlıklı temalar kapsamında veriler düzenlenmiştir. Bu verilere ilişkin frekans ve yüzdeler Tablo 2 ve Tablo 3 içinde sunulmaktadır.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yerel Bağlamda Yer Alan Doğal Coğrafi Öğeler

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yerel bağlamda yer alan doğal coğrafi öğeler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yerel Bağlamda Yer Alan Doğal Coğrafi Öğeler

Yerel Bağlamda Yer Alan Doğal Coğrafi Öğeler	Sınıf Düzeyi					
	5.sınıf		6.sınıf		7.sınıf	
	f	%	f	%	f	%
Bitki	5	1,87	42	8,43	2	1,53
Doğal afetler	52	19,40	17	3,41	9	6,87
Doğal miraslar	22	8,21	5	1,00	3	2,29
Harita	16	5,97	34	6,83	14	10,69
İklim	50	18,66	162	32,53	48	36,64
Su	22	8,21	43	8,63	1	0,76
Toprak	1	0,37	15	3,01	12	9,16
Yer hareketleri	1	0,37	4	0,80	1	0,76
Yüzey şekilleri	99	36,94	176	35,34	41	31,30
TOPLAM	268	100	498	100	131	100

Tablo 2'deki öğelerin toplam frekanslarına bakıldığında 7.sınıf düzeyinde f=131 öge ile en az, 6.sınıf düzeyinde f=498 öge ile en fazla yerel doğal coğrafi öğenin ders kitaplarında yer aldığı söylenebilir. 5. sınıf düzeyinde bu sayı f=268'dir. “*Yer hareketleri*” konusunun her sınıf düzeyinde oldukça az yer alması tablodaki veriler arasında dikkat çekmektedir. “*Yüzey şekilleri*” ve “*iklim*” konuları sınıflar arası dağılımda yüksek değerlerdedir. “*Bitki*”, “*toprak*”, “*su*”, “*doğal afetler*”, “*doğal miraslar*” konuları farklı sınıf düzeylerindeki ders kitapları arasında farklı oranlarda dağılım göstermektedir.

5. sınıf ders kitabında çevremizi tanıyalım başlıklı 3. ünitesinde “yaşadığımız yer ve yeryüzü şekilleri” konusunda dağ, deniz, ova, göl, vs. gibi birçok yüzey şekli yerel bağlamında ifade edilmiştir. Yeryüzü şekilleri; “bulduğumuz yerden veya biraz daha yüksek bir yerden etrafımıza baktığımızda düz, yüksek, çukur veya bazı yerlerde sular olan birbirinden farklı yerler” olarak tanımlanmakta ve harita üzerinde gösterimle açıklanmaktadır. Türkiye'nin Konya Ovası, Marmara Denizi ve çevresi, Antalya Körfezi, Toros Dağları, incelenen ders kitaplarında yerel bağlamda kullanılan doğal coğrafi öğelere örnektir (5/s.68-70). 6.sınıf ders kitabında geçen şu ifadeler yüzey şekillerinin yerel bağlamda kullanımına örnektir: “Ülkemizde dağların uzanış yönü doğu-batı doğrultusundadır.” “Anadolu'nun orta ve güneydoğu kesiminde ise yükselti fazla olmasına rağmen yüzey şekilleri sadedir” (6/s.86). Bayburt: “...Çoruh Nehri kenarında ve denizden 1.550 metre yükseklikte kurulmuş, 3.739 km² yüz ölçümlü bir ildir. Yeryüzü şekilleri bakımından genel olarak üç bölümden oluşmaktadır...” (6/s.104). Antalya: “Düz ve uzun kıyı şeridinde sahiptir. İç kesimleri yüksek dağlardan oluşur. Ormanı çok olan illerimizdendir” (6/s.109).

Ders kitaplarında yerel bağlamda sıkça yer verilen konulardan biri “iklim”dir. İklim Türkiye’de görülen iklim tipleri biçiminde işlenmiştir. “Ülkemizde Akdeniz iklimi, Karadeniz iklimi ve Karasal iklim olmak üzere üç farklı iklim tipi görülür” (6/s.91). Bitki, toprak, su, doğal afetler, doğal miraslar gibi konulara yer bağlamda yer verme oranı ders kitapları arasında farklılık göstermektedir. Örneğin “bitki” konusunda 5. sınıf %1,87, 6.sınıf %8,43, 7. Sınıf %1,53 oranındadır. 6. sınıf ders kitabında bitki konusu iklim ile iç içe geçmektedir: “Karadeniz ikliminin doğal bitki örtüsü ormandır” (6/s.94).

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Küresel Bağlamda Yer Alan Doğal Coğrafi Öğeler

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan doğal coğrafi öğelerin küresel bağlamdaki analizinden elde edilen bulgular Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Küresel Bağlamda Yer Alan Doğal Coğrafi Öğeler

Küresel Bağlamda Yer Alan Doğal Coğrafi Öğeler	Sınıf Düzeyi					
	5.sınıf		6.sınıf		7.sınıf	
	f	%	f	%	f	%
Bitki	0	0,00	22	6,21	0	0,00
Doğal afetler	39	73,58	2	0,56	21	41,18
Doğal miraslar	12	22,64	9	2,54	0	0,00
Harita	1	1,89	35	9,89	6	11,76
İklim	0	0,00	103	29,10	6	11,76
Su	0	0,00	11	3,11	6	11,76
Toprak	0	0,00	1	0,28	2	3,92
Yer hareketleri	1	1,89	1	0,28	1	1,96
Yüzey şekilleri	0	0,00	170	48,02	9	17,65
TOPLAM	53	100	354	100	51	100

Tablo 3'teki öğelerin toplam frekansına bakıldığında 7.sınıf düzeyinde f=51 öge ile en az, 6.sınıf düzeyinde f=354 öge ile en fazla küresel doğal coğrafi öğenin ders kitaplarında yer aldığı söylenebilir. 5. sınıf düzeyinde ise bu sayı f=53'tür. 5. ve 7. Sınıf düzeyleri ile 6. Sınıf düzeyi arasındaki açık sayı farklılık bulunması dikkat çekmektedir. "Yer hareketleri" tüm sınıf düzeylerinde düşük orandadır. "Yüzey şekilleri", "iklim", "bitki", "toprak", "su" 5.sınıf düzeyinde; "bitki" ve "doğal miraslar" konuları ise 7.sınıf düzeyinde küresel boyutlarıyla tespit edilememiştir. "Doğal afetler", "doğal miraslar", "harita" kavramları ders kitaplarında farklı oranlarda yer almaktadır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında "yüzey şekilleri" konusu 6.sınıf düzeyinde %48,02 oranında küresel bağlamı içinde işlenmiştir. Ayrıca incelenen ders kitaplarında iklim (%29,10), bitki (%6,21), su (3,11) gibi hayatın temel dinamikleri içinde oldukça önemli olan konuların 6. sınıf düzeyinde küresel bağlamı içinde işlendiği fakat 5. ve 7. sınıf ders kitaplarında yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacı dikkat çekmektedir. 5.sınıf ders kitabında çığ, sel, yangın, deprem, heyelan, volkanik patlama gibi birçok doğal afetin insan eliyle oluşabilecekler ve oluşmayanlar olarak iki farklı kategoriye ayrılmıştır. Ulusal ve uluslararası örneklerle konu işlenmiştir. Doğal afetler fiziki doğa olayları boyutuyla doğal coğrafi öğeler; insan-doğa ilişkileri boyutuyla beşeri coğrafi öğeler arasında yer almıştır. Japonya, Myanmar, Endonezya, Venezuela gibi ülkelerin bulunduğu afet grafiği ve şu ifadeler Tablo 3'te yer alan "doğal afetler" konusuna örnek olarak verilebilir. "1980 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan Helens Yanardağı patlamasında 57 kişi hayatını kaybetti. (...)"

Tablo 3'teki "doğal miraslar" konusunda 5. sınıf ders kitabındaki veriler %22,64 oranıyla 6.sınıf (%2,54) ve 7.sınıfa (%0,00) göre farklılık göstermektedir. "Dünyamızın geçmişiyile ilgili önemli izler taşıyan coğrafi şekiller, doğal güzellikler" olarak tanımlanan doğal mirasın UNESCO'nun insanlığın ortak miraslarını korumasına odaklanılmaktadır (5/s.188). Dünyanın çeşitli yerlerindeki doğal güzellikler ortak miras çatısında ele alınmaktadır. Canamia Ulusal Parkı, Klimanjaro Dağları, Viktorya Şelaleleri, Büyük Kanyon, Pamukkale Travertenleri... ortak miras olarak kitapta yer almaktadır. "Pamukkale Travertenleri, Denizli'nin merkezine 18 km uzaklıktadır. Buraya beyaz görüntüsünü veren termal sular eklem, cilt ve romatizma hastalıklarına iyi geliyor. Suyun sıcaklığı 35-100 derece arasında değişiyor. Travertenlerin bembeyaz renginin bozulmaması için sıkı tedbirler alınmış durumda." (5/s.191).

Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Beşerî Coğrafi Öğeler

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan beşerî coğrafi öğelere ilişkin yapılan analizler sonucunda yerel ve küresel bağlamda birçok kategori ve tema tespit edilmiştir. Bu kategori ve temalar beşeri coğrafya kapsamındaki alt disiplinlere uygun kavramlaşmıştır. Nüfus, nüfus artışı, nüfus dağılışı, nüfus yoğunluğu, vs. gibi beşeri coğrafyanın nüfus konusuna dair kavramları içeren kategoriler, "Nüfus" temasında toplanmıştır. "Yerleşme" temasında yerleşme, yerleşim yeri, yerleşme tipi, vs. gibi kategoriler yer almaktadır. Göç, göçün sebepleri, göçün sonuçları, vs. gibi kategoriler "Göç"; tarım alanı, tarım araçları,

tarım teknolojileri, tarımsal üretim, tarım gelirleri, vs. gibi kategoriler “Tarım”; büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, arıcılık, balıkçılık, et ve süt ürünleri, vs. gibi kategoriler “Hayvancılık”; sanayi üretimi, üretim tesisi/fabrika, ham madde, vs. gibi kategoriler “Sanayi”; ticaret, pazar, ticari girişimcilik, devlet desteği, vs. gibi kategoriler “Ticaret”; ulaşım, ulaşımın önemi, vs. gibi kategoriler “Ulaşım”; enerji, enerji kaynakları, enerji üretimi, vs. gibi kategoriler “Enerji” temasını oluşturmaktadır. Kültüre özgü davranış ve inanç biçimi, kültürel miras, kültürel çeşitlilik, kültürel birikim, kültürel etkileşim, kültürel mirasa duyarlılık, kültürel değişim ve dönüşüm, tarihi mekân, vs. gibi kategoriler “Kültür” temasını oluşturmaktadır. Turizm, turizm gelirleri, kış turizmi, sağlık turizmi, yayla turizmi, festival ve fuar, kültür turizmi, vs. gibi kategoriler “Turizm”; meslek alanı, mesleki eğitim, mesleki dönüşüm, istihdam, vs. gibi kategoriler “Meslek”; ekonomiye dair diğer faaliyetler kategorisi “Diğer ekonomik faaliyetler”; çevre sorunları, çevre dostu uygulamalar, geri dönüşüm, çevre kirliliği, hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, gürültü kirliliği, doğal çevreye duyarlılık, çevre sorumluluğu, atıklar, vs. gibi kategoriler “Çevre sorunları” temalarını oluşturmaktadır. Beşeri coğrafya kapsamında değerlendirebileceğimiz siyasi coğrafya konularıyla ilgili olarak araştırmada “Devlet”; “Mücadele”; “Hak, sorumluluk ve özgürlükler”; “Kurumlar ve kuruluşlar” gibi temalar ortaya çıkmıştır.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yerel Bağlamda Yer Alan Beşeri Coğrafi Öğeler

5., 6. ve 7. sınıf düzeylerine ilişkin sosyal bilgiler ders kitaplarında yerel bağlamda yer aldığı tespit edilen beşeri coğrafi öğelere Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yerel Bağlamda Yer Alan Beşeri Coğrafi Öğeler

Yerel Bağlamda Yer Alan Beşeri Coğrafi Öğeler	Sınıf Düzeyi						
	5.sınıf		6.sınıf		7.sınıf		
	f	%	f	%	f	%	
Beşeri ve Ekonomik Coğrafya	Çevre sorunları	46	5,31	75	3,31	6	0,33
	Enerji	7	0,81	149	6,58	5	0,27
	Göç	0	0,00	24	1,06	59	3,23
	Hayvancılık	30	3,46	64	2,83	18	0,99
	Kültür	139	16,03	335	14,80	364	19,95
	Meslek	56	6,46	105	4,64	96	5,26
	Nüfus	30	3,46	87	3,84	74	4,05
	Sanayi	70	8,07	76	3,36	24	1,32
	Tarım	46	5,31	112	4,95	58	3,18
	Ticaret	57	6,57	105	4,64	37	2,03
	Turizm	55	6,34	41	1,81	13	0,71
	Ulaşım	10	1,15	31	1,37	37	2,03
	Yerleşme	33	3,81	52	2,30	23	1,26
	Diğer Ekonomik Faaliyetler	83	9,57	84	3,71	37	2,03
Siyasi Coğrafya	Devlet	106	12,23	612	27,03	644	35,29
	Hak, Sorumluluk ve Özgürlükler	81	9,34	189	8,35	120	6,58
	Kurumlar ve Kuruluşlar	10	1,15	38	1,68	38	2,08
	Mücadele	8	0,92	85	3,75	172	9,42
TOPLAM	867	100	2264	100	1825	100	

Tablo 4’teki öğelerin toplam frekanslarına bakıldığında en az yerel beşeri coğrafi öğe f=867 ile 5.sınıf düzeyinde en fazla ise f=2264 ile 6. sınıf düzeyinde görülmektedir. 7.sınıf düzeyinde bu sayı f=1825’tir. Tablo 4’te “Göç” konusunun 5.sınıf düzeyindeki oranı dikkat çekmektedir. Kültür, devlet, hak, sorumluluk ve özgürlükler konularının oranı diğer konulara kıyasla öne çıkmaktadır. Ulaşım, enerji, kurumlar ve kuruluşlar konularının oranı diğer konuların oranına kıyasla daha azdır.

Tablo 4’te yer alan “Kültür” kavramının yerel bağlamdaki kullanım oranları diğer kavramlara göre ön plana çıkmaktadır. Kültür; 5.sınıf düzeyinde %16,03 (f=139), 6.sınıf düzeyinde %14,80 (f=335), 7.sınıf düzeyinde %19,95 (f=364) oranında tespit edilmiştir. Türk kültürünü oluşturan davranış biçimleri, değerler, kültürel birikime katkı sunan şahsiyetler, kültürel

mekânlar, dil ve edebiyat ürünleri gibi birçok öge yerel bağlamında ele alınmaktadır. Geleneksel çocuk oyunları, halk oyunları, törenler, bayramlar, gelenek ve görenekler... (5/s.49-56); Türk kültüründe önemli bir yeri olan Hacivat ve Karagöz'ün karşılıklı konuşması (7/s.20) kültürün yerel bağlamındaki kullanımına örnektir. "Eskiden bayramlarda tebrik kartı yazılırdı, eş dost ve akrabalar ziyaret edilirdi. Günümüzde....." biçimindeki etkinlik bir diğer örnektir (7/s.24).

Tablo 4'te yer alan "Göç" kavramının 5.sınıf düzeyinde yerel bağlamda yer almadığı, 6.sınıf düzeyinde %1,06 (f=24), 7.sınıf düzeyinde %3,23 (f=59) oranında bulunduğu tespit edilmiştir. "15.yüzyıla kadar Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk boylarının göçleri devam etti. Anadolu'ya göç eden Türk boylarından biri de Kayılardır." (7/s.36) ifadeleri göç kavramının yerel kullanımına örnektir. Bir diğer kavram olan "Enerji", ders kitapları arasında farklı dağılım göstermektedir. Kitap içindeki toplam konulara oranla, 5.sınıf düzeyinde %0,81 (f=7), 6.sınıf düzeyinde %6,58 (f=149), 7.sınıf düzeyinde %0,27 (f=5) oranında enerji konusu geçmektedir. Güneş, rüzgâr, jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına ait görsellerin Türkiye'nin farklı illerinden seçilmiş olması konunun yerel bağlamda ele alınmasına bir örnektir (6/s.175). Tablo 4'teki "Çevre sorunları" ise 5.sınıf düzeyinde %5,31 (f=46), 6.sınıf düzeyinde %3,31 (f=75), 7.sınıf düzeyinde %0,33 (f=6) oranında yer almaktadır. Hava, toprak, su ve gürültü kirliliği...; kanalizasyon yetersizliği, atık sular, zirai ilaçlar ve kimyasal gübre kullanımı; bilinçlendirme çalışmaları, arıtma tesisleri ve denetimler gibi birçok konu yerel bağlamı içinde işlenmektedir (5/s.85-87).

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Küresel Bağlamda Yer Alan Beşeri Coğrafi Öğeler

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan beşeri coğrafi öğelerin küresel bağlamdaki analizinden elde edilen bulgular Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Küresel Bağlamda Yer Alan Beşeri Coğrafi Öğeler

Küresel Bağlamda Yer Alan Coğrafi Öğeler		Sınıf Düzeyi					
		5.sınıf		6.sınıf		7.sınıf	
		f	%	f	%	f	%
Beşeri ve Ekonomik Coğrafya	Çevre sorunları	0	0,00	8	1,62	57	6,28
	Enerji	0	0,00	11	2,23	5	0,55
	Göç	2	0,71	5	1,01	13	1,43
	Hayvancılık	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Kültür	107	37,81	105	21,26	233	25,66
	Meslek	0	0,00	1	0,20	3	0,33
	Nüfus	4	1,41	1	0,20	19	2,09
	Sanayi	2	0,71	4	0,81	48	5,29
	Tarım	1	0,35	19	3,85	34	3,74
	Ticaret	32	11,31	39	7,89	44	4,85
	Turizm	26	9,19	2	0,40	1	0,11
	Ulaşım	13	4,59	10	2,02	28	3,08
	Yerleşme	4	1,41	20	4,05	53	5,84
	Diğer Ekonomik Faaliyetler	4	1,41	8	1,62	51	5,62
Siyasi Coğrafya	Devlet	15	5,30	177	35,83	179	19,71
	Hak, Sorumluluk ve Özgürlükler	47	16,61	16	3,24	47	5,1
	Kurumlar ve Kuruluşlar	12	4,24	24	4,86	55	6,06
	Mücadele	14	4,95	44	8,91	38	4,19
	TOPLAM	283	100	494	100	908	100

Tablo 5'teki öğelerin toplam frekansları incelendiğinde küresel bağlamda kullanımını f=283 ile en düşük 5.sınıf, f=908 ile en yüksek 7. sınıf düzeyidir. 6.sınıf düzeyinde bu sayı f=494'tür. Hayvancılık, enerji, çevre sorunları konuları 5.sınıf; hayvancılık konusu tüm sınıf düzeylerinde tespit edilememiştir. Kültür ve devlet konularının oranı ise diğerlerine göre yüksektir.

Tablo 5'te yer alan "Kültür" kavramı 5.sınıf düzeyinde %37,81 (f=107), 6.sınıf düzeyinde %21,26 (f=105), 7.sınıf düzeyinde %26,66 (f=233) oranlarında küresel bağlamında yer almaktadır. Sümerler, Babiller, Asurlar, Hititler... gibi Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarını kapsayan kültürel birikimin küresel bağlamında kısaca aktarılması (5/s.38-42); Johannes Gutenberg, Thomas Edison, John Logie Baird, el-Harezmi, İbn-i Firnas, Farabi, İbn-i Sinâ, İbn-i Heysem, el-Cezeri gibi insanlığın kültürel birikimine katkıda bulunan birçok bilim insanı hakkındaki bilgiler (7/s.135-137) ve şu ifadeler kültürün küresel bağlamına örnektir: "...Ulusların kültürel farklılıkları, yabancı kültürleri merak eden insanların ilgisini çekiyor" (5/s.184). Kültür konusu ders kitaplarında yoğun bir içeriği oluşturmaktadır.

Tablo 5'te yer alan "Göç" 5.sınıf düzeyinde %2,00 (f=0,71), 6.sınıf düzeyinde %1,01 (f=5), 7.sınıf düzeyinde %1,43 (f=13) oranında küresel bağlamda yer almaktadır. Türleri, nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte işlenen göç konusu dış göçler bakımından küresel boyuta taşınmıştır. "...göç veren ülke yetişmiş insan gücünü kaybetmekte ve birçok alanda gerilemektedir" (7/s.116) ifadesi göçün küresel bağlamda kullanımına örnektir. Tablo 5'teki "Tarım" ise ders kitaplarında farklı dağılım göstermektedir. 5.sınıf düzeyinde %0,35 (f=1), 6.sınıf düzeyinde %3,85 (f=19), 7.sınıf düzeyinde %3,74 (f=34) oranında dağılım gösteren tarım konusunun küresel bağlamda kullanımına; "Tarih öncesi dönemde toprağın işlenmesi, ekilebilir alanların çoğalması, tarıma dayalı yeni bir yaşam biçiminin başlaması beraberinde yerleşik hayata geçişi getirmiştir. (...)" (7/s.153), "...tarım araçları sektöründe mevcut aletlere küresel konumlandırma sistemli (GPS) hassas sistemler ve otomasyon eklemeleri yapılmaya başlandı.(...)" (7/s.161) ifadeleri örnektir.

Tablo 5'te yer alan beşeri öğelerden "Enerji" 5.sınıf düzeyinde %0,00 (f=0,00), 6.sınıf düzeyinde %2,23 (f=11), 7.sınıf düzeyinde %0,55 (f=5) oranında yer almaktadır. "Çevre sorunları" ise 5.sınıf düzeyinde %0,00 (f=0,00), 6.sınıf düzeyinde %1,62 (f=8), 7.sınıf düzeyinde %6,28 (f=57) oranındadır. İnsan-doğa ilişkileri içinde beşeri boyutuyla işlenen çevre sorunlarının küresel bağlamda kullanımına; "Dünyamızı tehdit eden sorunlardan bazıları; küresel iklim değişimi,..." (7/s.218) ifadesi örnek gösterilebilir. Aynı tablodaki "Devlet" kategorisindeki verilere küresel bağlamda 5.sınıf düzeyinde %5,30 (f=15), 6.sınıf düzeyinde %35,83 (f=177), 7.sınıf düzeyinde %19,71 (f=179) oranında yer verilmiştir. Devlet, 7.sınıf ders kitabında genellikle fetihler, antlaşmalar, devlet sınırları, devlet isimleri, devlet yönetimleri, vs. ile birlikte geçmektedir (7/s.57). 6.sınıf düzeyinde devlet kavramı sıkça kullanılmaktadır. Genellikle yerel bağlamda kullanılan devlet kavramının küresel bağlamdaki kullanımı tarihteki devletlerle ve o devletlerin yönetim biçimleriyle birlikte yer almaktadır: "Eski dönemlerde kurulup yıkılan birçok devlet genellikle monarşi yönetim şekliyle idare edilmiştir (6/s.207)." "...İki devlet arasındaki ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal ilişkilerin daha da gelişmesi için çaba gösterilmektedir. (...)" (6/s.241)."

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan doğal ve beşeri öğelerin yerel ve küresel bağlam içinde yer alma durumları incelenmiştir. 5., 6. ve 7.sınıf düzeylerindeki sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinde yerel ve küresel bağlamda yer alan doğal coğrafi öğeler arasında; bitki, doğal afetler, doğal miraslar, harita, iklim, su, toprak, yer hareketleri, yüzey şekilleri gibi doğal coğrafi öğelere vurgu yapılmıştır. Ders kitaplarının içeriğinde yerel ve küresel bağlamda yer alan beşeri coğrafi öğeler arasında; çevre sorunları, enerji, göç, hayvancılık, kültür, meslek, nüfus, sanayi, tarım, ticaret, turizm, ulaşım, yerleşme, diğer ekonomik faaliyetler; devlet, hak, sorumluluk ve özgürlükler, kurumlar ve kuruluşlar, mücadele gibi beşeri coğrafi öğeler tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yerel bağlamda yer alan doğal coğrafi öğelerin toplam frekansları incelendiğinde; f=131 öge ile 7.sınıf düzeyinde en az, f=498 öge ile 6.sınıf düzeyinde en çok coğrafi öge yer almaktadır. 5. sınıf düzeyinde bu sayı f=268'dir. Yerel bağlamda geçen doğal coğrafi öğelerden "yer hareketleri" ([5.sınıf %0,37], [6.sınıf %0,80], [7.sınıf %0,76]) her sınıf düzeyinde oldukça düşük orandadır. "Yüzey şekilleri" ([5.sınıf %36,94], [6.sınıf %35,34], [7.sınıf %31,30]) ve "iklim" ([5. sınıf %18,66], [6.sınıf %32,53], [7.sınıf %36,64]) sınıflar arası dağılımda yüksek değerlerdedir. "Bitki" ([5.sınıf %1,87], [6.sınıf %8,43], [7.sınıf %1,53]), "toprak" ([5.sınıf %0,37], [6.sınıf %3,01], [7.sınıf %9,16]), "su" ([5.sınıf %8,21], [6.sınıf %8,63], [7.sınıf %0,76]), "doğal afetler" ([5.sınıf %19,40], [6.sınıf %3,41], [7.sınıf %6,87]), "doğal miraslar" ([5.sınıf %8,21], [6.sınıf

%1,00], [7.sınıf %2,29]) konuları farklı sınıf düzeylerindeki ders kitapları arasında farklı oranlarda dağılım göstermektedir. Bulgular, yer hareketleri unsuruna ders kitaplarında daha az, yüzey şekilleri, iklim, bitki unsurlarına daha çok oranda yer verildiğini göstermektedir. Toprak, su, doğal afetler gibi insan yaşamında oldukça önemli diğer unsurlar ise ders kitapları arasında farklı dağılım göstermektedir. Bu sonuç, ders kitaplarının hazırlık yaklaşımları üzerine yeniden düşünme gereğine dikkat çekmektedir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında küresel bağlamda yer alan doğal coğrafi öğelerin toplam frekansları incelendiğinde; f=51 öge ile 7.sınıf düzeyinde en az, f=354 öge ile 6.sınıf düzeyinde en çok coğrafi öge yer almaktadır. 5. sınıf düzeyinde bu sayı f=53'tür. 6.sınıf düzeyiyle diğer sınıflar arasındaki farklılık dikkat çekmektedir. Küresel bağlamda geçen doğal coğrafi öğelerden “yer hareketleri” [5.sınıf %1,89], [6.sınıf %0,28], [7.sınıf %1,96] oranında oldukça düşük orandadır. “Yüzey şekilleri”, “iklim”, “bitki”, “toprak”, “su” 5.sınıf düzeyinde; “bitki” ve “doğal miraslar” 7.sınıf düzeyinde küresel boyutlarıyla tespit edilememiştir. “Doğal afetler” ([5.sınıf %73,58], [6.sınıf %0,56], [7.sınıf %41,18]) ve “doğal miraslar” ([5.sınıf %22,64], [6.sınıf %2,54], [7.sınıf %0,00]), “harita” ([5.sınıf %1,89], [6.sınıf %9,89], [7.sınıf %11,76]) oranları kitaplarda farklılık göstermektedir. Bulgular, yer hareketleri konusunun ders kitaplarında küresel bağlamıyla düşük oranda yer aldığını işaret etmektedir. Ayrıca iklim, bitki, toprak, su, doğal miraslar gibi bazı doğal coğrafi öğelerin küresel bağlamıyla 7. sınıf ders kitaplarında yer almadığı tespit edilmiştir. Bu öğelerin insan hayatındaki önemi ve etkileyen unsurlar dikkate alındığında ders kitaplarında küresel boyutlarıyla da yer alması gereği oluşmaktadır. Bununla birlikte, doğal afetler, doğal miraslar ve harita konularında kitaplar arasındaki dağılım farkı yine ders kitaplarının hazırlık yaklaşımları üzerine yeniden düşünme gereğine dikkat çekmektedir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yerel bağlamda yer alan beşeri coğrafi öğelerin toplam frekansları incelendiğinde; f=867 ile 5.sınıf düzeyinde en az, f=2264 ile 6. sınıf düzeyinde en çok öge yer almaktadır. 7.sınıf düzeyinde bu sayı f=1825'tir. Ders kitaplarındaki bulgular arasında 5.sınıf düzeyinde “göç” (%0,00) oranı dikkat çekmektedir. “Kültür” ([5.sınıf %16,03], [6.sınıf %14,80], [7.sınıf %19,95]), “devlet” ([5.sınıf %12,23], [6.sınıf %27,03], [7.sınıf %35,29]), “hak, sorumluluk ve özgürlükler” ([5.sınıf %9,34], [6.sınıf %8,35], [7.sınıf %6,58]) oranı diğer konulara kıyasla öne çıkmaktadır. “Ulaşım” ([5.sınıf %1,15], [6.sınıf %1,37], [7.sınıf %2,03]), “enerji” ([5.sınıf %0,81], [6.sınıf %6,58], [7.sınıf %0,27]), “kurumlar ve kuruluşlar” ([5.sınıf %1,15], [6.sınıf %1,68], [7.sınıf %2,08]) konularının yerel bağlamda kullanımı diğer konulara kıyasla daha düşüktür. Bulgularda görüldüğü gibi, göç unsuruna 5. sınıf düzeyinde yer verilmemiştir. Kitaplarda kültür, devlet, hak, sorumluluk ve özgürlükler gibi konular öne çıkmıştır. Ulaşım, enerji, kurumlar ve kuruluşlar gibi öğelerin ise kitaplarda yer alma oranı daha düşüktür.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında küresel bağlamda yer alan beşeri coğrafi öğelerin toplam frekansları incelendiğinde; f=283 ile 5.sınıf düzeyinde en az, f=908 ile 7. sınıf düzeyinde en çok öge yer almaktadır. 6.sınıf düzeyinde bu sayı f=494'tür. “Hayvancılık”, “enerji”, “çevre sorunları” konuları 5.sınıf; “hayvancılık” konusu tüm sınıf düzeylerinde tespit edilememiştir. “Göç” ([5.sınıf %0,71], [6.sınıf %1,01], [7.sınıf %1,43]), “nüfus” ([5.sınıf %1,41], [6.sınıf %0,20], [7.sınıf %2,09]) ve “çevre sorunları” ([5.sınıf %0,00], [6.sınıf %1,62], [7.sınıf %6,28]) gibi konuların oranı düşüktür. “Kültür” ([5.sınıf %38,08], [6.sınıf %21,26], [7.sınıf %25,66]) ve “devlet” ([5.sınıf %5,34], [6.sınıf %35,83], [7.sınıf %19,71]) ise diğer konulara göre daha yüksek orandadır. Birçok beşeri öğenin oranı kitaplar arasında farklı dağılım göstermektedir. Bulgular, hayvancılık, enerji ve çevre sorunları gibi unsurların 5. sınıf düzeyinde küresel bağlamıyla yer almadığını göstermektedir. Göç, nüfus ve çevre sorunları genel anlamda oldukça düşük orandadır. Kültür ve devlet konularının oranı ise diğerlerine kıyasla daha yüksektir.

Araştırmada incelenen ders kitaplarının yerel ve küresel bağlamda bir coğrafi öğeye yer verme oranında sınıf düzeyleri arasında oldukça dikkat çekici oranlarda farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitaplarında yerel ve küresel bağlamıyla insan yaşamında önem arz eden bazı coğrafi öğelere yer verilmediği ve bazılarının oldukça düşük düzeylerde yer verildiği, coğrafi öğelerin oranının kitaplar arasında dikkat çekici bir oranda farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçlarıyla doğrudan benzerlik veya farklılık gösteren bir çalışmayla karşılaşılmamıştır. Ancak 1998, 2004 ve 2018 sosyal bilgiler müfredatlarına uygun olarak hazırlanan sosyal bilgiler ders kitaplarının farklı açılardan incelendiği bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Ders kitaplarıyla ilgili bilimsel çalışmaların öğrencilerin coğrafya ile ilgili kavramları öğrenmelerine yönelik içeriği ve ihtiyacı ortaya koyması bakımından önemli olduğu açıktır. Akınoğlu & Bakır (2003) yaptıkları araştırmada öğrencilerin coğrafya ile ilgili terimleri ve yer adlarını ezberlemede sorunlar yaşadığını, bölgeleri/kavramları karıştırdıklarını,

harita ve kroki çizemediklerini tespit etmiştir. Ders kitaplarının daha sade hale getirilerek kitaplarda konu özetlerine kavram haritalarına ve üç boyutlu bilgisayar haritalarına yer verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yılmaz (2009) 1998 programına göre hazırlanan kitaplarda kavram ile ilişkili olması gereken görsel arasında yeterli uyumun sağlanmadığını, 2004 programına göre hazırlanan kitaplarda bu uyumun sağlandığını tespit etmiştir. Demirkaya & Karacan (2019) tarafından yürütülen çalışmaya göre ise sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafya konulu görseller öğrencilerin çoğu tarafından birçok açıdan “yeterli” bulunmuştur. Gerek kalitesi gerek öğrenmeye katkısı bakımından görseller iyi seviyededir. Öğrenciler, harita, fotoğraf, internet haberi gibi görseller aracılığıyla coğrafyaya dair sel, deprem, çığ, orman yangını, su kirliliği, hava kirliliği, kuraklık, açlık; tarım, hayvancılık, vs. gibi konuları kalıcı bir şekilde öğrenmektedir. Benzer kavramlar bizim çalışmamızın içeriğinde de coğrafyanın farklı alanlarıyla ilişkili olarak yer almaktadır.

Sosyal bilgiler ders kitapları Ertürk & Güler (2017) tarafından yürütülen bir çalışmaya göre fiziksel ve görsel tasarım, içerik, dil ve anlatım özellikleri, ölçme ve değerlendirme açısından “Yeterli” bulunmuştur. Kitapların içerik boyutunda tespit edilen milli, kültürel ve insani değerler bakımından kısmen yeterli ve yeterli yanıtını veren öğretmenlerin oranının daha yüksek olması bizim çalışmamızda “kültür” temasının ön plana çıkmasıyla nispeten benzer görülebilir. (Arslan, 2014) da çalışmasında 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında özellikle tarihten olaylar, olgular, mekânların yanı sıra yoğun bir kültür içeriği ortaya koymuştur. Kültür kavramı birçok alt başlığıyla birlikte bizim çalışmamızın yoğun frekans ve yüzde gösterdiği bir konuyu oluşturmaktadır.

Araştırmamızda incelenen sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinde yerel ve beşeri bağlamında kullanılan doğal ve beşeri coğrafya kapsamında birçok kavram tespit edilmiştir. Bu coğrafya kavramlarının bazıları Alkış (2005) tarafından yürütülen çalışmada da görülmektedir. Alkış (2005) sosyal bilgiler ders kitaplarında fiziki coğrafyaya dair 129, beşeri ve ekonomik coğrafyaya dair 61 kavram tespit etmiştir. Fiziki coğrafyaya dair kavramların oranı beşeri coğrafya kavramlarına göre fazladır. İklim bilimi (f=33), yer şekilleri bilimi (f=30), sular coğrafyası (f=13) kavramları fiziki coğrafya alanında; nüfus-yerleşme/şehir coğrafyası (f=23), sanayi coğrafyası (f=11) beşeri coğrafya alanında öne çıkmıştır. Benzer kavramlar bizim çalışmamızda yer alan tema ve kategoriler arasında tespit edilmiştir fakat farklı olarak kavramların yerel ve küresel bağlamındaki kullanım oranına odaklanılmıştır. Toplam kavram sayısı bakımından düşünüldüğünde 9 tema çerçevesinde toplam f=1355 doğal coğrafya ögesi, 18 tema çerçevesinde toplam f=6641 beşeri coğrafya ögesi tespit edilmiştir. Beşeri coğrafyanın alt disiplinlerinin kapsam genişliğinin ve içerikte coğrafya ile ilişkili konulara verilen alanın kitaplardaki toplam kavram sayılarında etkili olduğu düşünülmektedir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarını farklı açılardan konu alan daha birçok çalışma mevcuttur (Ayantas, 2019; Demir, 2020; Oruç vd., 2010; Özkaral, 2019; Rawadieh & Saleem, 2022; Shreiner, 2018; Vasilijević vd., 2021). Bu çalışmalar araştırma bulgularımızla doğrudan bağlantılı olmasa da Türkiye’de ve dünyanın farklı ülkelerinde sosyal bilgiler ders kitaplarının farklı çalışmalara konu edildiğini göstermektedir. Gabitov vd., (2017) Rusya’da okutulan 8. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metinlerin okunabilirlik açısından önemli ölçüdeki karmaşıklığını ortaya koymuştur. Haulle & Kabelege (2021) Tanzanya’da ilköğretim düzeyinde okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarının içerik, resim, dil ve yöntem açısından farklılık gösterdiğini, içerikte uyumsuzluk ve yanlışlıkların bulunduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, çalışmamızda oldukça düşük oranlarda tespit ettiğimiz “göç” kavramı Avcı’nın (2021) araştırmasında göçün türleri, sebepleri ve tarihi, nüfus hareketleri ve nüfus yoğunluğu, yerleşme, yerleşmeyi etkileyen faktörler, vs. gibi konularla birlikte ele alınmıştır. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında göçle ilgili görsellere sıklıkla yer verildiği belirtilmiştir. Göç kavramı bir başka çalışmada Türkiye’de ve Amerika’da okutulan Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında incelemiştir. Türkiye’deki ders kitaplarında göç türleri bilgisinin verildiği belirtilmiştir (Dündar & Kenyon, 2020). Bizim çalışmamızda da “göç” kapsamında göçün türleri, sebepleri ve sonuçları gibi konular yer almıştır. Son olarak, Al-Jarf (2003) Singapur ortaöğretim sosyal bilgiler ders kitaplarında küresel temaların durumunu incelemiştir. Dört sınıf seviyesindeki sosyal bilgiler ders kitaplarının %33 oranında küresel temalarla (küresel sistemler; küresel sorunlar; insani değerler; küresel tarihi öğeler) bağlantılı olduğunu tespit etmiştir. Araştırmaya göre Singapur, tema temelli yaklaşımıyla ve güncel küresel konulara yer vererek öğrencilerde küresel farkındalık geliştirmektedir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan ifadeler kapsamında yerel ve küresel bağlamında yer alan doğal ve beşeri coğrafi öğelerin analizine odaklanan bu araştırmanın sonuçları çerçevesinde ders kitabı yazarlarına, eğitim politikacılarına ve araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

- Sosyal bilgiler ders kitaplarında bazı kavramlara yer verilmemesi ve bazı kavramların kitaplar arasında farklı dağılımlar göstermesi dikkat çekmektedir. Günümüzde ve yakın geleceğimizde canlı yaşamı açısından oldukça önemli olan “çevre sorunları”, “doğal afetler”, “tarım”, “bitki”, “su”, vs. gibi konuların yerel ve küresel bağlamdaki kapsamı genişletilmelidir.
- Ders kitapları arasında sosyal bilgiler eğitiminin doğasına uygun bir dağılım gözetilmeli, sarmal yaklaşım çerçevesinde coğrafyaya dair konu dağılımlarındaki denge gözetilmelidir.
- “Toprak”, “tarım” ve “hayvancılık” gibi insan sağlığı ve beslenmesi açısından son derece önemli konulara yerel ve küresel açıdan yer verilmelidir.
- Çevre sorunları; bitki, toprak ve su gibi geleceğimizi derinden etkileme potansiyeline sahip konuların hem yerel hem küresel bağlamda yeterince yoğun yer alması yönünde iyileştirme çalışmaları önerilebilir.
- İnsan ve diğer canlıların yaşamını ilgilendiren hususlarda coğrafya önemli bir disiplin alanıdır. Bu alanın konularının ders kitaplarında ulusal ve küresel boyutta yer alması ve dağılım farklarının gözden geçirilmesi önerilebilir.
- Bu araştırmada kavramların frekans ve yüzdelerine odaklanılmış, doğrudan alıntılarla örneklendirmeler yapılmıştır. İleri araştırmalarda coğrafyanın kavramlarının kazanım durumu, ders kitaplarında görsellerin betimsel incelemeleri, paragrafların dil ve anlam yapısı bakımından incelemelere ihtiyaç olabilir.

| EXTENDED ABSTRACT |

Examination of Geographical Elements in Social Studies Textbooks in Local and Global Context

Feride ERSOY , Yakup AYAYDIN

INTRODUCTION

The fact that textbooks are a widely used basic teaching tools makes it necessary for educational studies to be up-to-date with innovations. Considering its place and role in the education and training process, the use of textbooks becomes important to reflect the innovations in education as well as the innovations in all areas of human life, and to benefit from the textbooks in order for individuals to reach the knowledge and skills appropriate for the needs of the age (Özkan, 2010). The content of the textbooks basically reflects the goals of the curriculum. In updating the textbooks, it is necessary to pay attention to their parallelism with the curriculum (Öztürk vd., 2012). Social studies textbooks are one of the books that have a very important place in the education of the individual and are updated with the changing curriculum. With the changes in recent years, the content of social studies textbooks has been enriched (Pamuk, 2022). Visuals, photographs, cartoons, graphics, and tables used in social studies textbooks will serve as tools that contribute to the cognitive and affective development of students, together with effective questions asked by teachers (Kabapınar, 2015). In addition, attention is drawn to the presentation of local, regional, national, and universal subjects in accordance with the level of students in the content of social studies textbooks (Ulusoy, 2015).

Social studies textbooks have been examined in many studies conducted in our country. In this direction, there are studies that include the appropriateness of the social studies textbooks to the student level (Çelen vd., 2019; Sever & Koçoğlu, 2013), the visuals in the social studies textbooks (Demirkaya & Karacan, 2019), the concepts (Alkış, 2005; Gezer, 2022), the historical geography (Arslan, 2014), cultural elements (Dinsever, 2021; Doğutaş, 2019), and teachers' views on social studies textbooks (Ertürk & Güler, 2017).

When the studies on social studies textbooks are evaluated, it has been determined that there are studies that examine social studies textbooks in terms of content, cultural elements, concepts, language and expression, and physical and visual design. However, it has been observed that there is no research on the geographical elements in the social studies textbooks in the local and global context. Examining the geographical elements in the social studies textbooks in the local and global context will enable to increase the quality of the textbooks and make comprehensive evaluations about the situation in which the geographical elements are given in the social studies textbooks. In this direction, the aim of the research is to examine the geographical elements in social studies textbooks in a local and global context.

METHOD

This research was designed in accordance with the qualitative research method. “Document analysis”, which can be used as a stand-alone method or as a data collection method in qualitative research, depending on the research purpose and data sources, has formed the basic method of this study. Document analysis consists of the following stages (Yıldırım & Şimşek, 2011): “(1) Accessing the documents, (2) Checking the originality, (3) Understanding the documents, (4) Analyzing the data, and (5) Using the data” (p.187-201). The documents examined in the research are the social studies textbooks prepared to be taught at the 5th, 6th, and 7th grade levels of the schools of the Ministry of National Education. In the research, a total of three textbooks, one from each grade level, were selected from all social studies textbooks taught in the Ministry of National Education by random sampling.

FINDINGS

In this research, the situation of the natural and human elements in the local and global contexts of the social studies textbooks was examined.

Natural Geographic Elements in the Local Context in Social Studies Textbooks

“Ground movements” ([5th grade 0,37%], [6th grade 0.80%], [7th grade 0,76%]), which is one of the natural geographical elements in the local context in social studies textbooks, are quite common at every grade level. low rate. “Landforms” ([5th grade 36.94%], [6th grade 35.34%], [7th grade 31.30%]) and “climate” ([5th grade 18.66%], [6th grade 32.53%], [7th grade 36.64%]) have high levels in the distribution among classes. “Plant” ([5th grade 1.87%], [6th grade 8.43%], [7th grade 1.53%]), “soil” ([5th grade 0.37%], [6th grade 3.01%], [7th grade 9.16%]), “water” ([5th grade 8.21%], [6th grade 8.63], [7th grade 0%,76]), “natural disasters” ([5th grade 19.40%], [6th grade 3.41%], [7th grade 6.87%]), “natural heritages” ([5th grade 8.21%], [6th grade 1.00%], [7th grade 2.29%]) are distributed at different rates among the textbooks at different grade levels.

Natural Geographic Elements in the Global Context in Social Studies Textbooks

Among the natural geographical elements in the global context in social studies textbooks, “ground movements” [5th grade 1.89%], [6th grade 0.28%], [7th grade 1.96%] are quite low. “Landforms”, “climate”, “plant”, “soil”, “water” at the 5th grade level; “plant” and “natural heritage” at the 7th grade level could not be identified with their global dimensions. “Natural disasters” ([5th grade 73.58%], [6th grade 0.56%], [7th grade 41.18%]) and “natural heritages” ([5th grade 22.64%], [6th grade 2.54%], [7th grade 0.00%]), “map” ([5th grade 1.89%], [6th grade 9.89%], [7th grade 11.76%]) rates differ in the books.

Anthropogeographic Elements in Local Contexts in Social Studies Textbooks

The rate of “immigration” (0.00%) at the 5th grade level, which is one of the geographical elements in the local context in social studies textbooks, draws attention. “Culture” ([5th grade 16.03%], [6th grade 14.80%], [7th grade 19.95%]), “state” ([5th grade 12.23%], [6th grade 27.03%], [7th grade 35.29%]), and “rights, responsibilities, and freedoms” ([5th grade 9.34%], [6th grade 8.35%], [7th grade 6.58%]) stand out compared to other subjects. “Transportation” ([5th grade 1.15%], [6th grade 1.37%], [7th grade 2.03%]), “energy” ([5th grade 0,81%], [6th grade 6.58%], [7th grade 0.27%]), “institutions and organizations” ([5th grade 1.15%], [6th grade 1.68%], [7th grade 2.08%]) topics are less used in the local context compared to other topics.

Anthropogeographic Elements in a Global Context in Social Studies Textbooks

“Livestock”, “energy”, “environmental problems” are in 5th grade; “livestock” at all grade levels, which are among the anthropogeographical elements in the global context in social studies textbooks could not be determined. The rate of such

subjects as “migration” ([5th grade 0.71%], [6th grade 1.01%], [7th grade 1.43%]), “population” ([5th grade 1.41%], [6th grade 0.20%], [7th grade 2.09%]) and “environmental problems” ([5th grade 0.00%], [6th grade 1.62%], [7th grade 6.28%]), is low. The rate of “culture” ([5th grade 38.08%], [6th grade 21.26%], [7th grade 25.66%]) and “state” ([5th grade 5.34%], [6th grade 35.83%], [7th grade 19.71%]) is higher than other subjects. The proportion of many human elements varies between books.

DISCUSSION AND CONCLUSION

In the content of the social studies textbooks examined in our research, many concepts have been identified within the scope of natural and human geography that are used in the context of local and human. Some of these geography concepts are also seen in the study conducted by (Alkış, 2005), 129 concepts related to physical geography and 61 concepts related to human and economic geography were identified in social studies textbooks. The rate of concepts related to physical geography is higher than the rate of concepts related to human geography.

The concepts of climate science (f=33), landforms science (f=30), water geography (f=13) in the field of physical geography; population-settlement/urban geography (f=23), industrial geography (f=11) came to the fore in the field of human geography. Similar concepts were identified among the themes and categories in this study. However, this research focuses on the rate of use of the concepts in their local and global contexts. Considering the total number of concepts, a total of f=1355 natural geography items were determined within the framework of 9 themes, and a total of f=6641 human geography items were determined within the framework of 18 themes. It is thought that the scope of the sub-disciplines of human geography and the area given to the subjects related to geography in the content are effective in the total number of concepts in the books. It is noteworthy that some concepts are not included in the social studies textbooks and that some concepts show different distributions among the books. The coverage ratio of such topics that are important for today and the near future in terms of living as “environmental problems”, “natural disasters”, “agriculture”, “plants”, “water”, etc. in the local and global context should be improved. A distribution suitable for the nature of social studies education should be observed among the textbooks, and a balance should be observed in the distribution of subjects within the framework of the spiral approach. Topics such as “soil”, “agriculture” and “livestock”, which are extremely important in terms of human health and nutrition, should be included locally and globally. Improvement efforts should be made to take place sufficiently in both local and global contexts for environmental problems such as plants, soil, and water, which have the potential to deeply affect our future. Geography is an important discipline in matters that concern the lives of humans and other living things. It would be meaningful to include the subjects of this field in the textbooks on a national and global scale and to review the distribution differences in terms of importance for life.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akengin, H. (2010). *Siyasi coğrafya insan ve mekân yönetimi*. Pegem Akademi Yayınları.
- Akinoğlu, O., & Bakır, S. (2003). İlköğretim öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde coğrafya konularını öğrenmeleriyle ilgili durum analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 8, 83-106.
- Al-Jarf, R. (2003). Global themes in Singaporean secondary social studies textbooks. *Curriculum Development Conference Titled: Principles and Starting Points*. May, 13-14.
- Alkış, S. (2005). İlköğretim birinci kademe sosyal bilgiler ders kitaplarında coğrafya konularıyla ilgili kavramların belirlenmesi (2004 programına göre). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 11, 83-92.
- Arslan, M. (2014). Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında tarihi coğrafya unsurları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 42-49.
- Atalay, İ. (2001b). *Genel beşeri ve ekonomik coğrafya*. Meta Basım.
- Atalay, İ. (2001a). *Genel fiziki coğrafya*. Ege Üniversitesi Basımevi.
- Atmaca Ertok, A. (2006). İlköğretim ders kitaplarında görsel tasarım ve resimleme. *Milli Eğitim*, 35(171), 318-328.
- Avcı, M. (2021). 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında göç kavramı ve önemi üzerine bir inceleme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(84), 145-162. <https://doi.org/10.29228/JASSS.48364>

- Ayantas, T. (2019). Aesthetic value teaching in social studies textbooks. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*, 6(4), 87-92. <https://doi.org/10.18844/prosoc.v6i4.4359>
- Bebe, H. İ., & Ünlü, M. (2012). İlköğretim 6. Sınıf sosyal bilgiler dersinin coğrafya içeriği açısından yeterliliği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 26, 260-286.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları araştırma deseni* (B. S. Demir, Çev.). Eğiten Kitap Yayınları.
- Çelen, S., Fidan, S., & Hayır Kanat, M. (2019). 2017 programına göre düzenlenmiş ilkökul sosyal bilgiler ders kitabındaki coğrafya konularının incelenmesi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 39. <https://doi.org/10.32003/iggei.472146>
- Değirmenci, Y., & İlter, İ. (2013). Coğrafya dersi öğretim programında doğal afetler. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, 276-303.
- Demir, B. (2020). Evaluation of social studies teaching textbooks. *International Journal of Learning and Teaching*, 12(1), 17-29. <https://doi.org/10.18844/ijlt.v12i1.4563>
- Demirkaya, H., & Karacan, H. (2019). Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki coğrafya görsellerine ilişkin öğrenci görüşleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 54-87. <https://doi.org/10.33206/mjss.474967>
- Dinsever, M. B. (2021). *Türkiye sosyal bilgiler ders kitapları ve öğretim programları ile Polonya tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi ders kitapları ve öğretim programlarının karşılaştırılması* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğutaş, A. (2019). Place of some cultural objects in 7th grade social sciences textbooks. *Participatory Educational Research*, 6(1), 27-35. <https://doi.org/10.17275/per.19.3.6.1>
- Dündar, H., & Kenyon, E. (2020). Migration and immigrants in social studies textbooks (Turkey and US Sample). *International Electronic Journal of Elementary Education*, 12(4), 359-370. <https://doi.org/10.26822/iejee.2020459465>
- Ertürk, M., & Güler, E. (2017). 5. 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Muğla ili örneği). *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(8), 64-76.
- Gabitov, A. I., Solnyshkina, M. I., Shayakhmetova, L. K., Ilyasova, L. G., & Adobarova, S. (2017). Text complexity in Russian textbooks on social studies. *Revista Publicando*, 4(13), 2.
- Gezer, E. (2022). *İlkokul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafi kavramların incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gordy, L., & Pritchard, A. M. (1995). Redirecting our voyage through history: A content analysis of social studies textbooks. *Urban Education*, 30(2), 195-218.
- Güzel, D., & Şimşek, A. (2012). Milli eğitim şûralarında ders kitapları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), 172-216.
- Haulle, E., & Kabelege, E. (2021). Relevance and quality of textbooks used in primary education in Tanzania: A case of social studies textbooks. *Contemporary Education Dialogue*, 18(1), 12-28. <https://doi.org/10.1177/0973184920962702>
- İbret, B. Ü., & Yılmaz, O. (2022). The adventure of geography in social studies: A study on change. *Anadolu University Journal of Education Faculty*, 6(4), 451-476. <https://doi.org/10.34056/%20aujef.1162286>
- Kabapınar, Y. (2015). Yeni öğrenme anlayışının ışığında sosyal bilgiler ders kitapları. İçinde C. Öztürk (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* (ss. 368-400). PegemA Yayıncılık.
- Karacan, H. (2017). *Öğrencilerde coğrafya algısı yaratmada sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan coğrafya görsellerinin etkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kızılcıoğlu, A. (2006). İlköğretim birinci kademesinde coğrafya eğitimi ve öğretimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 14, 81-106.
- MEB. (2018). *Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=35411.03.2023> tarihinde edinilmiştir.
- Meydan, A. (2018). Sosyal bilgilerde coğrafyanın yeri ve önemi. İçinde R. Turan & K. Ulusoy (Ed.), *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (ss. 80-93). Pegem Akademi Yayınları.
- Nalçacı, A. (2011). İlköğretim 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Erzurum örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 321-335.
- Oates, T. (2014). Why textbooks count. *A policy paper*, 10.
- Oruç, Ş., Uğurlu, N. B., & Tokcan, H. (2010). Using graphic illustrations with social studies textbooks. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 1037-1042. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.146>
- Özey, R. (2006). Bozdoğan'ın doğal coğrafyası. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 13, 1-14.
- Özkan, R. (2010). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: İlköğretim ders kitapları örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1124-1141.
- Özkaral, T. C. (2019). A comparative analysis of 6th-grade social studies textbooks taught in Turkey and Guyana. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 10(36), 497-515. <https://doi.org/10.35826/ijoess.2428>
- Öztürk, C., Keskin, S. C., & Otluoğlu, R. (2012). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller*. PegemA Yayıncılık.
- Pamuk, İ. (2022). Sosyal bilgiler eğitiminde ders kitapları. İçinde C. Öztürk & T. Kafadar (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi Etkili Vatandaşlık Eğitimi El Kitabı* (ss. 273-289). Nobel.

- Rawadieh, S., & Saleem, D. (2022). The extent to which concepts of sustainable development are included in social studies textbooks in Qatar. *Dirasat: Human and Social Sciences*, 49(6), 346-357. <https://doi.org/10.35516/hum.v49i6.4033>
- Sever, R., & Koçoğlu, E. (2013). Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki coğrafya konularına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri/ Diyarbakır merkez ilçe örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 17-34.
- Sezer, A., Uztemur, S., & Sađlam, M. (2021). Sosyal bilgiler öğretiminde coğrafya: Öğretmen görüşlerine dayalı fenomenolojik bir araştırma. *International Journal of Geography and Geography Education*, 44, 124-144. <https://doi.org/10.32003/igge.872886>
- Shreiner, T. L. (2018). Data literacy for social studies: Examining the role of data visualizations in K-12 textbooks. *Theory & Research in Social Education*, 46(2), 194-231. <https://doi.org/10.1080/00933104.2017.1400483>
- Şanlı, C. (2020). Mekansal düşünme becerisinin sosyal bilgiler ders kitapları sorularında analizi. *International Journal of Geography and Geography Education*, 42, 118-132. <https://doi.org/10.32003/igge.724028>
- Ulusoy, K. (2015). Sosyal bilgilerde ders kitapları. İçinde B. Tay & A. Öcal (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* (ss. 194-220). Pegem Yayıncılık.
- Vasilijević, D. N., Semiz, M. Ž., & Bojović, Ž. P. (2021). National identity in the science and social studies textbooks. *Teaching Innovations*, 34(2), 27-43.
- Wade, R. C. (1993). Content analysis of social studies textbooks: A review of ten years of research. *Theory & Research in Social Education*, 21(3), 232-256. <https://doi.org/10.1080/00933104.1993.10505703>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2009). 1998 ve 2004 Sosyal bilgiler programına göre hazırlanan ders kitaplarındaki bazı kavramların veriliş biçimlerinin karşılaştırılması. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 19, 130-152.